

жаратılıwı haqqında maǵlıwmat berilgen. Maqalada, sonday-aq, Foley effektleriniń kino hám audiovizual ónimlerde real ortalıq hám isenimlilikke arttırıwdaǵı áhmieti atap ótilgen. Bul maqala kino, ses injenerligi hám audiovizual kórkem ónerge qızıqqan oqıwshılar ushın paydalı boladı.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается содержание эффектов Фолея, их роль в кино и телевидении, история их возникновения и современные методы использования. В ней рассказывается о заслугах американского звукорежиссёра Джека Фолея в этой области, о том, в каких условиях и с помощью каких средств создаются эффекты. В статье также подчеркивается важность эффектов Фолея в повышении реалистичности и достоверности фильмов и аудиовизуальных продуктов. Эта статья будет полезна для читателей, интересующихся кино, звуковой инженерией и аудиовизуальным искусством.

SUMMARY. This article covers the content of Foley effects, their role in cinema and television, the history of their emergence, and modern methods of application. It provides information about the contributions of American sound artist Jack Foley in this field, under what conditions and with what means effects are created. The article also emphasizes the importance of Foley effects in enhancing the realistic environment and reliability of films and audiovisual products. This article will be useful for readers interested in film, sound engineering, and audiovisual art.

КИНО КӨРКЕМ ӨНЕРИНДЕГИ ЖАНА ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Тажадинова Гулжахан – оқытыўшы
филология илимлери бойынша философия докторы (PhD)
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер хәм мәденият
институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: тенденция, публицистик фильм, анимацион фильм, синтез, анимация, бадий образ, тасвир.

Ключевые слова: тенденция, публицистический фильм, анимационный фильм, синтез, анимация, художественный образ, фотография.

Key words: trend, publicistic film, animated film, synthesis, animation, artistic image, photography.

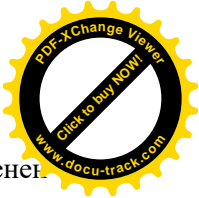
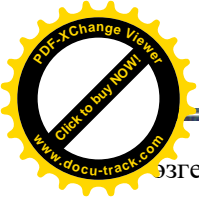
Кино көркем өнериндеги жана тенденциялар ҳаққында пикир жүргизбестен алдын кино хәм фильм түсинигиниң бир-биринен өзгешелигине тоқтап өтпекшимиз.

Кино – бул ҳәрекетлениўши сүүретлеўлердиң пүткил спектрин, атап айтқанда көркем фильмлер, хўжетли фильмлер, қысқа метражлы фильмлер хәм анимацияны қамтып алыўшы кеңирек атама. Кино кинотеатрларда көрсетилиўи ушын мөлшерленген.

Фильм – бул киноның өзине сай түри болып, әдетте телевизорда көрсетиўи ушын мөлшерленген толық метражлы көркем фильм. Техникалық тәрептен кино хәм фильм ортасында айырмашылық (парық) бар: кино көбинесе плёнкада, ал фильмлер болса санлы камераларда сүүретке алынады. Кино проекторлары жақтылықты плёнка арқалы проекциялап, экранда ҳәрекетлениўши көринисти жаратады, санлы проекторлар болса экранда пикселлерди проекциялайды. Кино өнери түрли тараў дәретиўшилериниң искерлигин бириктириўи курал, синтез өнер түри. Кино өнери театр, ойын, музыка, әдебият, сүүретлеў өнери, мүсиншилик,

архитектура сыяқлы алты әйемги әжайып өнер түрлериниң өз-ара қосылып кетиўиниң нәтийжели мийўеси «синтетикалық» түри. Киноның өнер түри сыпатында қәлиплесиўинде басқа дәстүрий өнерлер де жүдә үлкен үлес болып қосылған. Кино барлық өнерлер тәжирийбесин өзлестирген ҳалда қәлиплести. Бул өнерлердиң ҳәр биринен өз сүүретлеў куралларын раўажландырыўға жәрдем беретугын қәсийетлерин сиңдирип алыўға умтылды. Арадан бираз уақыт өткеннен кейин, кино турақлы түрде өз тәжирийбелерине ийе болды, бул болса, теориялық улыўмаластырыўлар имканиятын берди хәм кино ҳаққындағы көплеген илимий мийнетлерде «кинодағы ҳәр бир элементтиң тамырлары басқа өнерлерде бар», «киноның өз-өзинен жүзеге келиў теориясы әлле қашан өз өмирин өтеп болған», «киноның қәсийетлерин өнердиң бир-бирине жақын болған басқа түрлерден излеў керек» деген пикирлер ушырасады.

Кино – бул өнер түрлериниң тәжирийбесинен әпиўайы ғана нұсқа көширип қалмастан, олардың бай тәжирийбелери мәнисин өзине сиңдирди, унамлы

Эзгешеликлерин өзіне тән қәсийетлери қатарына имканы барынша қосып барыўға ҳәрекет етти.

Фильм – бул түрли өнерлерден өзлестирип алынған сүүретлеў қуралларының комплекси емес, бәлки олардың синтези. (Синтез –бул әпиўайы бирикпелерден қурамалы бирикпелер алыў-Т.Г.). Бунда киноның өзіне сай өзгешеликлерине қатаң әмел еткен ҳалда, ол ямаса бул өнер түрлериниң сүүретлеў қураллары бир-бирлери менен өз-ара тәсирге кириседи.

Тек ғана кино бирден-бир синтетик өнер түри емес, бундай өнер түрине және театрдың драмалық ҳәм музыкалы спектаклдерин де қосыў керек, деген пикир жүзеге шығыўы мүмкин. Әлбетте, булар да синтетик өнер түрлериниң бир көриниси. Лекин олардың ҳәр бириндеги сүүретлеў қураллары қайсы бир жөнелистеги өнерге бойсынады: театрда – актёрлық өнерине, операда –музыкаға. Киноның барлық сүүретлеў қуралларын бирлестирип туратуғын тийкар тек актёрлық өнери емес, өйткени көркем кинодан тысқары оның басқа түрлери де бар, онда актёр болмайды. Бир-бирине жақын өнерлер тек ғана көркем фильмлерге емес, соның менен бирге ҳужжетли, илимий –көпшилик, анимациялы фильмлерге де өз тәсирин өткизген. ҳужжетли киноға буннан тысқары баспасөз, журналистика да өз тәсирин өткизген.

Ҳужжетли фильмде жәмийетлик-сиясий, әдеплик, тәрбиялық мәселелер баслы орында турады. Көркем фильмлер тәрбиялық мақсетлерин сиясий ҳәм үгит-нәсият (пропаганда) жолы менен емес, көркем образ ҳәм эстетика арқалы әмелге асырады. ҳужжетли фильмде баслы мәселе сиясий мақсетлер нәзерде тутылса, көркем фильмлерде тийкарғы мәселе эстетикалық тәрбиялаў болып табылады.

Көркем фильмлерде- көркем образ ҳәм эстетика үлкен әҳмийетке ийе.

ҳужжетли фильмлерде жәмийетлик-сиясий, әдеплик, тәрбиялық мәселелер баслы орында турады.

Көркем публицистикалық фильм дегенимиз не? Публицистика пүткил өмирди, өтмиштеги ҳәм ҳәзирги, шахсий, жәмийетлик, реал ҳужжетлерде сәўлелендирилген турмысты изертлейди. Демек, реал ҳужжетлерге тийкарланып көркем публицистикалық фильм жаратылыўы нәзерде тутылса, бул фильмде жеке инсан өмирине тоқымалар қосыў мүмкин емес.

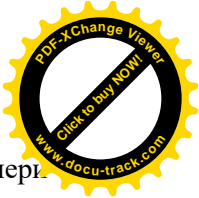
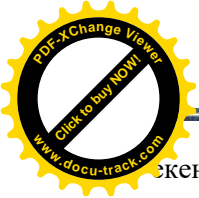
Өзбек ағартыўшыларының ири ўәкиллеринен саналған — Махмудхожа

Беҳбудийдиң 150 жыллығы мүнәсибети менен «Махмудхо‘жа Behbudiy» көркем-публицистикалық фильми сүүретке алынды. Фильмде Беҳбудийдиң «Тек ғана илим ҳәм билим арқалы инсан өз журтына ҳәм халқына хызмет ете алады» деген сөзлери бүгинги күн ҳақыйқатлығы екенлигин кино тили менен жеткерип бере алған. Фильмде Махмудхожа Беҳбудий мийрасы реал ҳужжетлерде сәўлелендирилген фактлер тийкарында сүүретленеди. Бул көркем-публицистикалық фильмге қойылатуғын талап.

Өзбекстан Республикасы Президентиниң "Уллы түркмен шайыры ҳәм ойшылы Махтумқулы Фирағий туўылғанының 300 жыллығын белгилеў ҳаққында"ғы 2024-жыл 19- февралдағы 76-санлы Қарарын орынлаў мақсетинде Кинематография агентлиги буйыртпасы тийкарында Өзбекстан Миллий Кинематографияны раўажландырыў орайы тәрпинен Махтумқулы Фирағий (фильм режиссёры Музаффархон Эркинов) ҳаққында көркем фильм сүүретке алынды.

Бул көркем фильм Түркменстанлы кино дәретиўшилер менен биргеликте сүүретке алынып, фильмиң тийкарғы идеясы Махтумқулы Фирағийдиң қол жазбалары ҳәм мийраслары ҳаққында сөз етиўден ибарат. Сондай-ақ фильмде оның Бухарада өткизген турмыс жоллары да сүүретленеди. Фильм тәсиршеңлиги сонда тамашағөй Махтумқулыны өз халқының сүйикли перзентиндей көрип, оған жоқары сүйиспеншилиги артады. Ол тек түркмен шайырының мақтанышы емес, ал пүткил халқымыздың мақтанышы деген пикирди пайда етеди.

Қарақалпақ көркем публицистикалық фильмлери қатарында «Әжинияз» (2024-ж) фильми сүүретке алынды. Демек көркем публицистикалық фильм талабына бойсынатуғын болсақ, Әжинияз шайыр дәретиўшилигин публицистикалық руўхда сүүретлеп бериў мақсет етиледди. Яғный, публицистиканың әҳмийетли темасы адам ҳәм оның искерлиги есапланады. Бунда шайыр образы тарийхый мағлыўматлар тийкарында жаратылыўы ҳәм сөз етилиўи керек. Фильмде Әжинияз шайырдың уллылығы неде деген сораўға тамашағөй жуўап табыўы керек. Фильмди уллы түркмен шайыры ҳәм ойшылы Махтумқулы Фирағий ҳаққындағы көркем публицистикалық фильм менен салыстырып қарағанымызда Әжинияз шайыр образы екинши планға түсип кетеди. Ал Махтумқулы Фирағий фильминде шайыр өз сөзи менен дүньяны жаўлап алған уллы ойшыл инсан

экенлигин сүүретлеп береді. Фильм тәсиршеңлиги де усында. «Эжинияз» көркем публицистикалық фильмде шайыр образы тарийхый мағлыұматлар менен публицистикалық сүүретлеулер арқалы ашып берилгенде Эжинияз халқымыздың миллий мақтаншы экенин фильм дәлиллеп береді. Ақыры көркем публицистикалық фильм –бул тарийхый хужжет ұазыйпасын да атқарады.

Қарақалпақ кинематографиясының жаңа тенденцияларға қарай бағдар алыуы ушын усыныс хәм пикирлеримизди билдирип өтпекшимиз.

Қарақалпақ киносының тарийхын үйрениуимиз керек. Оның тарийхын жаратыу зәрурлиги бар.

Миллий киномыздың жаңа үлгилері туурали илимий көзқарастан сын пикирлер билдирилиу дәуир талабы. Бунда қарақалпақ кино сыншыларын жетилистириу керек.

«Көргени күлгени» типіндеги фильмлер мәмлекетлик буйрытпа тийкарында шығарылыуына жол қойылса, Қарақалпақ кинематографиясында жаңа тенденциялар күтилгениндей нәтийже бере алмауы мүмкин.

Кино тарауы дәретиушилеринин искерлигине айтылған сын пикирлер келешекте сапалы фильмлер жаратылыуы ушын хызмет етеди. Кино көркем өнериндеги жана тенденциялар қәнигелердиң илимий пикирлеринен саға алады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Тешабаев Ж., Абул-касымова Х., Мирзамухаммедова М. Кино Узбекистана Т. 1985.
2. Кино: энциклопедический словарь. Гл. ред. С.И.Юткевич. – М.: Сов.энциклопедия, 1986. – С. 129.
3. Хайдеггер М. Время картины мира (1938, 1950) // Хайдеггер М. Исток художественного творения. Избранные работы разных лет. М.: Академический проект, 2008. – С. 274.
4. Х.Мухамедалиев. “Сценарийнавислик маҳорати”.–Тошкент. “Мусика”. 2009г.
5. Иззат Султон. Адабиёт назарияси.-Т.,Ўқитувчи. 2005 й.
6. Ш.Нусратова. “Бадий асар тахлили”, ўқув қулланма. –Т.: “Fan ziyosi” нашриёти. 2023. 180 в
7. “Қарақалпақфильм” архив материаллари.

РЕЗЮМЕ. Мақолада миллий кино санъатидаги янги тенденциялар ўзбек ва қарақалпақ фильмлари мисолида ўрганилиб, таҳлил қилинади. Миллий кино санъатимиз ривожин янги босқичга кўтариш йўналишида илмий қарашларга асосланиб фикр ва таклифлар берилади.

РЕЗЮМЕ. В статье исследуются и анализируются новые тенденции в национальном кинематографе на примере узбекских и каракалпакских фильмов. Приводятся мнения и предложения, основанные на научных взглядах, о том, как поднять развитие нашего национального кинематографа на новый уровень.

SUMMARY. The article examines and analyzes new trends in national cinematography using Uzbek and Karakalpak films as an example. Opinions and proposals based on scientific views are given on how to raise the development of our national cinematography to a new level.

QARAQALPAQ EKRAŇ KÓRKEM ÓNERINDE BIRGE ISLESIWDIŇ ÓZINE TÁN USÍLLARÍ (Ústirtke jol kórkem filmi mısalında)

Tilepov Quatbay Nukusbayevich – *assistent oqıtıwshısı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filhali

Tayanch so‘zlar: film syujeti, musiqali bezak, kolorit, efizod, syujet liniya, ovoz, shovqin.

Ключевые слова: сюжет фильма, музыкальное оформление, колорит, эпизод, сюжетная линия, звук, шум.

Key words: film plot, musical decoration, color, episode, plot line, sound, noise.

Hár bir milletniń ózine tán uzaq jıllıq táriyxı bar. Mine usı táriyx shárt-sharayatlar sol xalıqtıń turmıs tarizi áyne usı milletke tán ózgesheliklerdi payda etedi. Ázelden hár bir millet ózine baylanıslı qandayda bir sıpatlar menen

belgilenedi. Qaraqalpaqlar basqa milletlerden parıqlı ráwishte óziniń úrp-ádetlerine sadıqlıq, awızbirshilik, miymandoslıq jáneде millet baylıqların asırıp abaylawğa umtılıw kózge taslanadı.